

ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ І СОЦІАЛЬНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВИ

С.О. Рибак,
кандидат економічних наук,

ДННУ «Академія фінансового управління»
при Міністерстві фінансів України

У статті обґрунтовано способи забезпечення збалансованості доходів бюджету і соціальних зобов'язань держави для вдосконалення планування видаткової частини державного бюджету України. Визначено внутрішнє протиріччя процесу формування бюджету. Запропоновано концепцію збалансованості доходів бюджету і соціальних зобов'язань держави, основою якої є створення умов і стимулів для ефективної діяльності приватних підприємств України.

Ключові слова: бюджетна політика, збалансований бюджет, структура доходів державного бюджету, структура видатків державного бюджету, дефіцит державного бюджету, профіцит державного бюджету, видатки споживання, видатки розвитку.

В статтє обоснованы способы обеспечения сбалансированности доходов бюджета и социальных обязательств государства для совершенствования планирования расходной части государственного бюджета Украины. Определено внутреннее противоречие процесса формирования бюджета. Предложена концепция сбалансированности доходов бюджета и социальных обязательств государства, основой которой является создание условий и стимулов для эффективной деятельности частных предприятий Украины.

Ключевые слова: бюджетная политика, сбалансированный бюджет, структура доходов государственного бюджета, структура расходов государственного бюджета, дефицит государственного бюджета, профицит государственного бюджета, расходы потребления, расходы развития.

State budget reflects a complex system of redistributive relations in society. The increase in social problems and the effects of the global financial crisis were negative factors of effective budget policy in Ukraine. But Ukraine needs assistance of the state budgetary policy of socialization of social development, which is manifested in the improvement of the quality and standard of living through modernization and infrastructure in the country.

In developed countries, budget policy provides for citizens implementation of minimum social standards. Today, to improve budget policy is necessary to improve the transparency and clarity of the budget to the public, improving the quality of public funding, which depends on the amount of actual revenues and on how effective spending of funds managed by financial resources. Need to improve the planning state spending Ukraine emphasizes the urgency to balance revenues and social obligations of the state.

In the article the ways to balance revenues and social obligations of the state to improve planning expenditure of the State Budget of Ukraine. Determined by the internal contradictions of budgeting. The concept of balancing revenues and social obligations of the state, the base of which is to create conditions and incentives for the efficient operation of private enterprises in Ukraine.

Key words: fiscal policy, a balanced budget, state budget revenue structure, the structure of the state budget, state budget deficit, state budget surplus, consumption expenditures, development expenditures.

Постановка проблеми. За сучасних економічних умов бюджетна політика держави відображає складну систему перерозподільних відносин у суспільстві. Низька прогнозованість макроекономічних показників, наростання соціальних проблем та прояви дії наслідків світової фінансово-економічної кризи стали негативними факторами реалізації ефективної бюджетної політики України. Проте це лише загострює актуальність основної проблеми, а саме: сприяння державної бюджетної політики соціалізації суспільного розвитку, покращення якості та рівня життя через техніко-технологічну модернізацію виробництва й інфраструктури в країні.

У розвинених країнах світу бюджетна політика формує для бізнесу орієнтири у вигляді індикативних макроекономічних показників розвитку та пріоритетів підтримки окремих галузей. Водночас дієвість бюджетної політики значною мірою залежить не лише від ступеня її націленості на прогрес, а й від прозорості і зрозумілості бюджету для громадськості. Особливого значення набуло поліпшення якості державного фінансування, яке залежить як від обсягу реальних доходів бюджету, так і від того, наскільки ефективно розпорядники бюджетних коштів управляють цими фінансовими ресурсами. Необхідність удосконалення планування видаткової частини державного бюджету України підкреслює актуальність забезпечення збалансованості доходів бюджету і соціальних зобов'язань держави.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми збалансованості державного бюджету, посилення регулюючої функції бюджетної системи, напрями трансформації бюджетної системи і механізму бюджетного регулювання досліджено в працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема В.В. Зубенка, Л.В. Лазоренко, І.О. Луніної, Д.В. Полозенка, І.В. Самчинської, Н.Д. Чалої, І.Ф. Щербини та інших. Проте обґрунтування способів забезпечення збалансованості доходів бюджету і

соціальних зобов'язань держави для удосконалення планування видаткової частини державного бюджету України потребує подальших наукових досліджень, що обумовлює постановку мети даної статті.

Метою статті є визначення способів забезпечення збалансованості доходів бюджету і соціальних зобов'язань держави для удосконалення планування видаткової частини державного бюджету України.

Виклад основного матеріалу. Видатки бюджетів за своєю економічною сутністю є інструментом розподілу та перерозподілу грошового фонду держави і фондів фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування для їх використання за цільовим призначенням, що має забезпечити високий рівень соціалізації суспільного розвитку.

Залежно від співвідношення між доходами і видатками державного бюджету розрізняють такі його види: збалансований бюджет, бюджет зведений з позитивним сальдо і зведений з дефіцитом. Збалансований бюджет має місце, якщо видатки (з урахуванням надання кредитів) дорівнюють доходам (з урахуванням повернення кредитів). У разі перевищення сум доходів над видатками виникає профіцит бюджету (позитивне сальдо). І навпаки, коли обсяг доходів недостатній для фінансування видатків, бюджет зводиться з дефіцитом (від'ємне сальдо).

Величина та структура доходів і видатків державного бюджету визначаються багатьма факторами. Формування доходів забезпечується стягненням податкових платежів і одержанням неподаткових та інших надходжень. Як перша, так і друга групи мають певні межі, а також залежать від прийняття політичних рішень і організації виконання бюджету за доходами у бюджетній політиці держави. Величина і структура видатків детермінуються історичними, економічними, політичними та іншими факторами [6; 9; 10]. Формування раціонального співвідношення між доходами і видатками державного бюджету здійснюється у процесі взаємодії гілок державної влади шляхом участі в бюджетному процесі. Разом з тим, під час розгляду питань збалансованості державного бюджету

треба враховувати також операції з кредитування, що пов'язані з його виконанням. Прийняття державного бюджету, а також місцевих бюджетів з дефіцитом дозволяється за наявності обґрунтованих джерел їх фінансування.

Багатофункціональність державного бюджету генерує внутрішнє протиріччя процесу формування бюджету у досягненні балансу доходів і видатків. Через соціальні та суб'єктивні причини держава намагається витратити все більше коштів, що вимагає збільшення доходної частини, а відтак - посилення податкового тиску. Збільшення ж податкового тягаря зменшує темпи економічного від-

ворення, що призводить до скорочення робочих місць і збільшення безробіття. Зниження рівня виробництва і збільшення безробіття у свою чергу зменшує, у подальшому доходну частину бюджету і збільшує видаткову. Саме внаслідок такої ситуації виконання державного бюджету України в останні роки є нижчим за передбачуване. Брак коштів постійно змушує вирішувати проблему пріоритетності напрямів їх витрачання. У цих випадках стає неминучим секвестр витрат, тобто їх пропорційне зменшення (окрім спеціально захищених). Показники фінансування дефіциту державного бюджету за 2009-2013 рр. наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Фінансування дефіциту державного бюджету України за 2009-2013 рр.

Показники	2009	2010	2011	2012	2013		
					Річний план	Факт	Виконання, %
Загальне фінансування, млрд. грн., у тому числі:	24,0	52,8	8,2	24,4	50,6	35,2	69,6
- загальний фонд	25,0	29,9	10,8	22,1	44,5	38,7	87,0
- спеціальний фонд	-1,0	22,8	-2,7	2,3	6,1	-3,5	-58,4
Фінансування за борговими операціями, млрд. грн.	65,8	81,1	26,2	36,7	54,5	52,2	95,7
Запозичення, млрд. грн., у тому числі:	82,0	98,6	61,4	87,0	135,6	107,0	78,9
- внутрішні запозичення	40,5	57,4	36,2	55,1	92,9	80,5	86,7
- зовнішні запозичення	41,5	41,2	25,2	31,9	42,7	26,5	62,0
Погашення, млрд. грн., у тому числі:	-16,2	-17,5	-35,2	-50,3	-81,1	-54,8	67,6
- внутрішні зобов'язання	-3,7	-14,7	-27,3	-25,8	-45,5	-29,6	65,2
- зовнішні зобов'язання	-12,5	-2,8	-7,9	-24,5	-35,6	-25,2	70,8
Надходження від приватизації державного майна, млрд. грн.	0,7	0,5	11,0	5,4	10,9	0,9	8,4
Фінансування за активними операціями, млрд. грн.	-42,5	-28,8	-29,0	-17,7	-14,8	-17,9	120,4

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 3; 4; 5].

Із наведених у табл. 1 даних видно, що бюджет в Україні є хронічно дефіцитним, а секвестр застосовується насамперед до ресурсів спеціального фонду. Слід зазначити, що незважаючи на значну кількість способів подолання бюджетного дефіциту, всі вони можуть бути реалізовані лише при зростанні доходів, що пов'язано з удосконаленням податкової, грошово-кредитної, інвестиційної, цінової, зовнішньоекономічної політики, демонополізацією економіки, зміцненням податкової дисципліни. Отже, збалансованість доходів бюджету і соціальних зобов'язань держави

слід розглядати в контексті макроекономічних проблем, що актуалізує необхідність системного підходу до реалізації стратегії соціалізації бюджетної політики держави. Найефективнішим методом регулювання бюджетного дефіциту є оптимізація доходної та видаткової бюджетної політики через створення сприятливих умов для розвитку реального сектора економіки за допомогою податкових важелів.

Зважаючи на уповільнення темпів розвитку світової економіки, загострення боргової кризи в країнах Єврозони та США, а також реалії ціни на енергоносії, більшість кра-

ін світу нині зменшують соціальні виплати, заморожують зарплати, збільшують податковий тиск на бізнес, проте Україна йде шляхом підвищення соціальних стандартів та збільшення соціальних видатків. Так, розмір прожиткового мінімуму протягом 2000-2013 рр. стійко зростає, підвищуються рівень мінімальної зарплати та оклади працівників бюджетної сфери. Із суттєвих нововведень 2011-2013 рр. - гарантована надбавка у розмірі 20% посадового окладу всім педагогам, медикам та фармацевтам на оздоровлення, у пенсіонерів зріс розмір мінімальної виплати в середньому на 10%. На 20%-30% у середньому збільшилися пенсії та виплати інвалідам війни, дітям війни та членам сімей загиблих та померлих осіб-учасників війни і бойових дій. Більш, ніж у два рази підвищилися пенсії чорнобильцям-ліквідаторам [7; 8].

При цьому, розрахунок гарантованих мінімальних виплат прив'язаний до розміру прожиткового мінімуму і збільшений майже вдвічі.

Незважаючи на дію наслідків світової фінансово-економічної кризи упродовж останніх років спостерігається зростання доходів і видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів. У структурі доходів зведеного та державного бюджетів України у 2007-2013 рр. частка податкових надходжень є найбільшою. Основу податкових надходжень складають податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб і податок на прибуток підприємств, їх частки в структурі податкових надходжень також найбільші (табл. 2).

Таблиця 2

Структура доходів державного бюджету України у 2007-2013 рр., %

Доходи	Державний бюджет						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Податкові надходження, з них:	72,2	74,9	68,4	71,4	84,4	82,1	78,5
- податок на доходи фізичних осіб	-	-	-	-	2,0	2,1	2,2
- податок на прибуток підприємств	21,0	21,2	14,9	17,1	17,3	16,1	16,9
- збори за спеціальне використання природних ресурсів, із них:	1,2	1,1	1,2	1,3	0,6	0,6	4,0
- плата за землю	-	-	-	-	-	-	-
- податок на додану вартість	36,8	41,1	38,9	36,9	42,4	41,2	37,6
- акцизний податок	6,5	5,7	9,8	11,8	10,8	11,6	10,8
- податок на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	6,2	5,5	3,2	3,9	3,7	4,0	3,9
- рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	-	-	-	-	6,7	5,5	1,8
- інші податкові надходження	0,5	0,3	0,4	0,4	0,9	1,0	1,3
Неподаткові надходження, у тому числі:	26,1	23,6	30,5	27,8	15,3	17,7	21,2
- доходи від власності та підприємницької діяльності	7,8	9,5	14,6	12,7	4,4	8,0	9,5
- адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	1,4	0,9	0,8	0,7	0,8	1,7	1,5
- власні надходження бюджетних установ	10,2	6,8	9,4	9,4	8,2	6,3	8,6
- інші неподаткові надходження	6,7	6,4	5,7	5,0	1,9	1,7	1,6
Доходи від операцій з капіталом	1,1	0,9	0,5	0,2	0,1	0,1	0,0
Цільові фонди	0,5	0,5	0,3	0,5	0,1	0,1	0,1
Інші надходження	0,1	0,1	0,3	0,1	0,1	0,0	0,2

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 3; 4; 5].

Як видно із табл. 2. структура видатків державного бюджету у 2007-2013 роках однозначно засвідчує високі темпи зростання видатків споживання при одночасному уповільненні темпів зростання видатків роз-

витку. Така тенденція суперечить стратегічній соціалізації суспільного розвитку, оскільки виснажується можливість нарощування доходів бюджету.

Економічні і правові аспекти збалансованості бюджету доводять, що соціальні зобов'язання держави мають бути збалансованими доходами бюджетів.

Аналіз надходжень податку на прибу-

ток підприємств різних форм власності свідчить, що основну частину надходжень податку на прибуток упродовж 2008-2013 рр. забезпечують приватні підприємства (рис. 1).

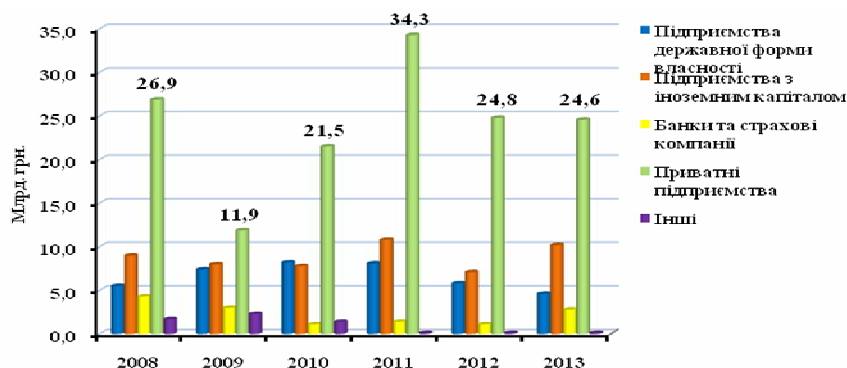

Рис. 1. Надходження податку на прибуток підприємств різних форм власності у 2008-2013 рр. млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 3; 4; 5].

Враховуючи структуру доходів зведеного та державного бюджетів України, що забезпечують динаміку видатків соціального блоку бюджету (табл. 2), структуру податкових надходжень (табл. 2) і ключову роль приватних підприємств у забезпеченні надходжень податку на прибуток (рис. 1), вважаємо за доцільне запропонувати концепцію збалансованості доходів бюджету і соціальних зобов'язань держави, основою якої є створення умов і стимулів для ефективної діяльності приватних підприємств України, що сприятиме підвищенню рівня зайнятості, рівня і якості життя населення, зменшуючи при цьому залежність населення від державної допомоги, внаслідок чого зменшиться обсяг видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, що дозволить збільшити обсяг видатків розвитку, наблизити бюджет до збалансованого та сприяти стратегічній соціалізації суспільного розвитку.

Висновки. Таким чином, запропонований механізм реалізації концепції збалансованості доходів бюджету і соціальних зобов'язань держави дозволяє в довгостроковій перспективі зменшити бюджетний дефіцит через збільшення видатків розвитку в короткостроковій перспективі. Отже, стратегічна соціалізація суспільного розвитку

сприяє збалансованості бюджету.

Перехід до збалансованого бюджету повинен відбуватися за рахунок одночасного обмеження видаткової частини бюджету та підвищення податків, які стосуються поточного споживання. Вдосконалення структури видатків та посилення їх переорієнтації на цілі економічного зростання передбачає: запровадження адресного характеру соціальних виплат; обмеження видатків на безпосередню підтримку окремих галузей; відмова від політично забарвлених ініціатив, на зразок будівництва соціального житла чи надмірно високої допомоги при народженні дитини. Перерозподіл податкового тиску з виробництва на споживання може мати прояв в оподаткуванні предметів розкоші, поступовому підвищенні до європейського рівня ставки акцизного збору на бензин, підвищенні ставок акцизного збору на алкогольні та тютюнові вироби.

Для реалізації запропонованої концепції збалансованості доходів бюджету і соціальних зобов'язань держави вважаємо за доцільне реальне запровадження системи середньострокового бюджетного планування. При цьому основними цілями бюджетного планування є підвищення дисципліни витрачання бюджетних коштів із акцентом на стримування майбутніх витрат.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний моніторинг : аналіз виконання бюджету за 2009 рік / [Щербина І.Ф., Рудик А.Ю., Зубенко В.В., Самчинська І.В.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. - К., 2009. – 136 с.
2. Бюджетний моніторинг : аналіз виконання бюджету за 2010 рік / [Щербина І.Ф., Рудик А.Ю., Зубенко В.В. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. - К., 2011. – 142 с.
3. Бюджетний моніторинг : аналіз виконання бюджету за 2011 рік / [Щербина І.Ф., Рудик А.Ю., Зубенко В.В., Самчинська І.В., та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. - К., 2011. – 96 с.
4. Бюджетний моніторинг : аналіз виконання бюджету за 2012 рік / [Зубенко В.В., Самчинська І.В., Рудик А.Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. - К., 2013. – 73 с.
5. Бюджетний моніторинг : аналіз виконання бюджету за 2013 рік / [Зубенко В.В., Самчинська І.В., Рудик А.Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. - К., 2013. – 75 с.
6. *Луніна, І.О.* Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин / І.О. Луніна. - К. : Наукова думка, 2006. – 432 с.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України // <http://www.minfin.gov.ua>.
9. *Полозенко, Д.В.* Розвиток соціальної сфери як важлива умова економічного зростання України / Д.В. Полозенко // Фінанси України. - 2010. - № 10. - С.15-20.
10. *Чала, Н.Д.* Бюджетна система : навчальний посібник / Н.Д. Чала, Л.В. Лазоренко. - К. : Знання, 2010. – 223 с.

REFERENCES

1. Byudjetniy monitoring : analiz vikonannya byudjetu za 2009 rik / [Scherbina I.F., Rudik A.U., Zubenko V.V., Samchinska I.V.]; IBSED, Proekt «Zmischennya mictseviyi finansovoyi initsiativu», USAID. – K., 2009. – 136 s.
2. Byudjetniy monitoring : analiz vikonannya byudjetu za 2010 rik / [Scherbina I.F., Rudik A.U., Zubenko V.V. ta in.]; IBSED, Proekt «Zmischennya mictseviyi finansovoyi initsiativu», USAID. – K., 2011. – 142 s.
3. Byudjetniy monitoring : analiz vikonannya byudjetu za 2011 rik / [Scherbina I.F., Rudik A.U., Zubenko V.V., Samchinska I.V. ta in.]; IBSED, Proekt «Zmischennya mictseviyi finansovoyi initsiativu», USAID. – K., 2011. – 96 s.
4. Byudjetniy monitoring : analiz vikonannya byudjetu za 2012 rik / [Zubenko V.V., Samchinska I.V., Rudik A.U. ta in.]; IBSED, Proekt «Zmischennya mictseviyi finansovoyi initsiativu (ZMFI-II) vprovadjennya», USAID. – K., 2013. – 73 s.
5. Byudjetniy monitoring : analiz vikonannya byudjetu za 2013 rik / [Zubenko V.V., Samchinska I.V., Rudik A.U. ta in.]; IBSED, Proekt «Zmischennya mictseviyi finansovoyi initsiativu (ZMFI-II) vprovadjennya», USAID. – K., 2013. – 75 s.
6. *Lunina, I.O.* Derjavni finansi ta reformuvannya mijbudjetnikh vidnosin / I.O.Lunina. – K. : Naukova dumka, 2006. – 432 s.
7. Ofitsiyiniy sayt derjavnoyi slujbi sttistiki Ukrayini // <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Ofitsiyiniy sayt ministerstva finansiv Ukrayini // <http://www.minfin.gov.ua>.
9. *Polozenkjo D.V.* Rozvitok sotsialnoyi sferi yak vajлива umova ekonomichnogo zrostannya Ukrayini / Polozenkjo D.V.//Finansi Ukrayini.- 2010. - №10. - S.15-20.
10. *Chala, N.D.* Budjetna sistema : navchalniy posibnik / Chala N.D., Lazorenko L.V. – K. : Znannya, 2010. – 223 s.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2014 р.